

the preparation of the future teachers. The need to address the educational problems of the social and cultural borderland of the East of Ukraine and to take into account the “hidden curriculum” in the implementation of the educational tasks is disclosed. The main directions of updating the content of general pedagogical preparation of the future teachers, forms and methods of educational interaction with children in conditions of the current crisis are determined.

Key words: Social and cultural challenges, social and cultural borderland of the East of Ukraine, general pedagogical preparation, future teachers, advanced education, actual pedagogical knowledge.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

Прийнято до друку 27.06.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК [355.233:305]:327.5-025.26(045)

В. Ф. Вінтоняк

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Проблема національної безпеки в умовах гібридної війни займає одне із центральних місць в політиці держави. Не дивлячись на те, що процес забезпечення національної безпеки носить комплексний характер і в ньому беруть участь різноманітні політичні інститути, головну роль продовжує відігравати військова організація держави і її ядро – Збройні Сили.

Все більш помітним явищем стає залучення до військової служби військовослужбовців жіночої статі. В сучасній Україні в умовах збройного конфлікту та реформування збройних сил число жінок-військовослужбовців постійно зростає. Гендерна проблематика поступово інтегрується не тільки в наукові, освітні, громадські обговорення, що свідчить про становлення гендерної культури суспільства але й і в Збройні сили України. При цьому, слід зазначити, що воєнна організація українського суспільства та її складова – Збройні Сили, є серед перших організацій українського суспільства, в яких було розпочато цілеспрямоване і системне впровадження гендерної політики.

Як інституту держави, якому притаманна висока нормативна регламентація, рівень контролю та виконавчої дисципліни, Збройні Сили виявили себе відкритими для широкого кола заходів, спрямованих на встановлення стандартів рівних можливостей жінок і чоловіків, гендерно-чутливого стилю управління, гендерної культури взаємовідносин.

Важливою складовою у напрямі встановлення гендерного паритету є освітнє середовище, зокрема вищі військові навчальні заклади, які мають неабиякий вплив на формування особистості офіцера та його гендерну соціалізацію. Сьогодні вища освіта передбачає не тільки озброєння слухачів (курсантів) уміннями та навичками професійного спрямування, але виступає і як засіб соціалізації з формування спеціалізованої культури або «високої» культури (І. Кант, Г. Крабе), яка твориться професійно підготовленими людьми (вченими, педагогами) і допомагає функціонуванню повсякденної культури у вигляді «масової» (популярної) культури [11].

До недавнього часу гендерні дослідження в вітчизняній науці розвивалися як міждисциплінарна сфера знання. Проте, в останні роки гендерна проблематика починає концентруватися та розвиватися не тільки в окремих наукових дисциплінах (історії, соціології, філософії, психології, політології, культурології) але й стає невід'ємною складовою політичної культури держави та суспільства, як сучасної тенденції розвитку демократії. Ці тенденції полягають у переосмисленні цінностей свободи, рівності, солідарності, всебічного розвитку особистості в їхньому універсалістському розумінні («права людини взагалі») з врахуванням розмаїтих соціально-культурних відмінностей, притаманних різним людям залежно від їхнього соціально-культурного положення в суспільстві [6].

Такі сучасні суспільні трансформації відбуваються не тільки в сфері соціальних відносин, але й суттєво впливають на психологію суб'єктів цих відносин. Зі змінами в суспільстві відбувається і трансформація традиційних ролей чоловіка і жінки і як наслідок перебудова нормативних еталонів поведінки суб'єктів що призводить до корекції індивідуально-психологічних характеристик сучасних жінок та чоловіків, які демонструють нові типи та моделі поведінки, ставлення та відносин не тільки один з одним але до суспільства в цілому та до себе зокрема.

Гендерна культура є однією з ключових категорій гендерних і культурних досліджень, філософським, соціальним, педагогічним, психологічним аспектам якої присвячені праці Р. Айслер, М. Гімбутас, Г. Зіммеля, М. Мід; Р. Айвазової, І. Клециної, Т. Говорун, С. Матюшкової, В. Агеєвої, О. Андрієнко, Н. Грицяк, О. Кікінежді, О. Кісь, Л. Кобилянської, Н. Маркової, Т. Мельник, В. Москаленко, Ю. Стребкової, П. Терзі, S. Vem, Ш. Берна, М. Ткалич, П. Терзі, Є. Левченко, та ін.

Сьогодні не існує єдиного визначення цього поняття. Л. Кобилянська і Т. Мельник визначають гендерну культуру як сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлену демократичним устроєм і пов'язаними з ним демократичними інституціями. Проте різні види гендерної культури можуть бути

зумовлені будь-яким політичним устроєм та соціальними інститутами [2].

Дещо доповнюють формулювання Т. Говорун та О. Кікінежді, які вважають, що гендерна культура залежить від суспільного устрою, національних шлюбно-сімейних звичаїв і традицій, релігійних вірувань тощо. Гендерна культура відтворює, закріплює і формує відмінності між статями, регулює взаємини жінок та чоловіків в особистому, родинному й соціальному житті [7].

На думку І. Каширської, гендерна культура, з одного боку, є процесом адаптації та інтеграції людини в суспільство, а з іншого – процесом саморозвитку та самореалізації особистості в соціальному середовищі, що включає засвоєння індивідом соціального досвіду, психосексуальних установок і цінностей, орієнтацій, визначених способів поведінки та формування статевої самосвідомості [10].

Більшість існуючих на даний час наукових підходів щодо розуміння культури, з одного боку, мають власне обґрунтування ролі культури, з іншого боку, містять уявлення про неї як про перетворювальну та керуючу силу. Так, К. Гірц розглядає культуру як символічний механізм для контролю над поведінкою, екстрасоматичне джерело інформації. «Соматичний» вказує на зв'язок з організмом, а «екстрасоматичний» – на незалежність від людського організму. Культура, на його думку, здійснює зв'язок між тим, ким кожна людина може стати, виходячи з наявних у неї здібностей, і тим, ким вона насправді стає [10].

Л. Штуден акцентує увагу на нормативному впливі культури. Він вказує на те, що культура ставить свідомості людини досить жорсткі кордони, переступати які не можна, оскільки це загрожує системі втрату стабільності. Тому не дивно, що однією з головних функцій культури завжди була функція обмеження людської свободи, яка передбачає певний набір репресивних механізмів – від громадського осуду до прямого насильства включно. Одним з дієвих інструментів обмеження людської свободи з боку культури автор розглядає механізм насильницького формування свідомості через виховання, освіту.

Соціологічна позиція Т. Парсонса ще більш позначає роль культури як феномену управління. Він трактує культуру через поняття «соціальна дія», «соціальна система». Сукупність стійких взаємодій між людьми позначається Т. Парсонсом як система дій. Як і будь-яка інша система, вона повинна виконувати ряд функцій, а саме адаптацію, мотивацію, інтеграцію, підтримка ідеалу. Під соціальною системою Т. Парсонс розуміє систему що утворена станом та процесами організованої соціальної взаємодії між діючими суб'єктами. Її структуру складають чотири основних компоненти: цінності, норми, групи, ролі [5].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що культура не являється нейтральною по відношенню до індивідів. Вона впливає на них, управляє ними навіть в тому випадку, коли вони не проявляють до

неї ніякого інтересу. Це обумовлено тим, що культура багатопланова. Вона існує в різноманітних культурних різновидностях, дія яких може бути не очевидною. До числа таких і належить гендерна культура. Вплив гендерної культури на чоловіків та жінок являються безперервно діючим і при цьому не усвідомлюючим процесом. Це пов'язано з реальним існуванням такого феномену, як «гендер», та всієї системи відносин, яка будується на його основі.

Введення в широкий ужиток у 80-х роках ХХ ст. терміну «гендер» поряд з терміном «стать» віддзеркалює виниклі зміни бачення природи «жіночого» та «чоловічого» в просторі культури, котрі викликали необхідність розведення біологічного та соціокультурного при розгляді останніх [6].

Гендер як соціально-психологічна категорія, згідно з дослідженнями С. Бем, А. Візігіної, Т. Говорун, П. Горностая, Є. Ільїна, І. Клециної, І. Кона, Л. Ожигової, С. Оксамитної, Л. Попової, А. Темкіної, Л. Шнейдер, Н. Bradley, J. Steans, M. Thompson, є характеристикою та властивістю особистості, яка складається з таких параметрів: біологічної складової – належності до певної біологічної статі; психологічної статі особистості; гендерної ідентичності як сприйняття й усвідомлення своєї статевої належності; гендерних ролей і статусів, насамперед шлюбного та репродуктивного; гендерних переконань, репрезентацій та стереотипів, властивих особистості.

Якщо стать визначається біологічно, то пов'язаний зі статтю гендер конструюється суспільством згідно з очікуваннями та нормативними приписами щодо поведінки представників різних статей. Гендер розуміється як соціально сконструйовані ролі та соціально освоєні моделі поведінки і очікування, які пов'язані з уявленнями про жінку чи чоловіка. «Гендер» – це не фізичні відмінності між чоловіком і жінкою, а соціально організовані, соціально сформовані особливості жінок і чоловіків що носить відтворюючий та змінний характер [8].

Прихильники теорії соціального конструювання гендеру Е. Здравомислова, А. Темкіна, О. Вороніна ставлять під сумнів біологічну основу, на якій базуються відносини між чоловіками і жінками як представниками чоловічих і жіночих соціальних груп в рамках соціальних інститутів, соціальних організацій.

Теорія соціального конструювання гендеру базується на таких постулатах: 1) гендер конструюється за допомогою соціалізації, поділу праці, системою гендерних ролей, сім'єю, засобами масової інформації; 2) гендер конструюється і самими індивідами на рівні їх свідомості, прийняття і інтеріоризації заданих суспільством норм і ролей.

Сучасна гендерна теорія не намагається заперечити відмінності між чоловіками і жінками. Для неї важливий не сам факт відмінностей, а їх соціокультурна оцінка та інтерпретація, а також побудова владної системи на основі цих відмінностей. Тому основою методології гендерних досліджень є не просто опис різниці в статусах, ролях та

інших аспектах життя чоловіків і жінок, а аналіз влади і домінування, що затверджуються в суспільстві через гендерні ролі і відносин (О. Вороніна). Значущим для гендерного підходу є не тільки демонстрація культурно-детермінованих відмінностей між статями, а й того, як «культура конструювання цих відмінностей позначається на соціальному статусі гендерних груп: становище на ринку праці, можливості в сфері політики, освіти та ін. [10]. Справа в тому, що ієрархія статусів гендерних груп є такою, що жінки завжди займають підлегле становище в інститутах суспільства – сім'ї, політичній структурі, економіці, у військовому просторі, культурі та освіті та ін. Гендер визначає сприйняття чоловіків і «чоловічого» первинним, значущим і домінуючим, а жінок і «жіноче» вторинним, незначним з соціальної точки зору і підлеглим.

Таким чином, гендер це один із базових вимірів соціальної структури суспільства поряд з класовою приналежністю, віком та іншими характеристиками які і організують соціальну систему.

Е. Здравомислова і А. Тьомкіна вказують, що гендер – це соціальний статус, який визначає індивідуальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, соціальні ролі та репродуктивного поведінки. Соціальні статуси діють в рамках культурного простру даного суспільства. Це означає, що гендеру як статусу відповідає гендерна культура. Таким чином, існування феномену «гендер» спонукає виникнення гендерної системи та гендерної культури.

Г. Карелова вважає, що гендерна культура розвивається за законами історичної спадкоємності, де кожна епоха залишає свій вклад в розвитку соціальності і при цьому історичне збагачення не несе в собі заперечення раніше здобутих цінностей. Гендерна культура, складається та закріплюється в досвіді конкретних поколінь, передається потомкам і завдяки процесу спадковості сприймається як природній процес [9].

Такий підхід до гендерної культури узгоджується з теорією спадковості, розробленою академіком Н. Дубініним. Відповідно до цієї теорії, в природі людини існує дві програми спадковості – біологічна та соціальна. Соціальна програма спадкування не записана в генах і, тим не менше, виступає як внутрішній фактор розвитку особистості. Вона включає такі елементи гендерної культури, як гендерні ролі, гендерні стереотипи і гендерні уявлення. Виконання гендерних ролей негласно контролюється існуючою системою норм поведінки. І хоча антропологами, зокрема М. Мідом, встановлено, що уявлення про «типово чоловіче» або «типово жіноче» відносні, оскільки те, що в одному суспільстві вважається чоловічим заняттям, поведінкою, рисою характеру, в іншому може оцінюватися як жіноча, виконання гендерних ролей в гендерній культурі є обов'язковим.

Гендерна культура управляє індивідами за допомогою гендерних стереотипів. Вони реалізуються в поведінці людей, а це, в свою чергу, суттєво впливає на формування соціальної реальності. Крім того,

гендерні стереотипи спільно з нормами і приписами виконують важливу роль в процесі конструювання гендерної свідомості індивідів. Гендерні стереотипи усвідомлюються індивідами в процесі соціалізації. Період первинної соціалізації пов'язаний в основному з несвідомими і пасивними механізмами засвоєння культури, в той час як вторинна соціалізація передбачає велику включеність когнітивних механізмів і можливість творчого перетворення середовища. В ході соціалізації відбувається формування гендерної свідомості індивідів, відтворення та розвиток гендерної культури суспільства, засвоюються ті гендерні стереотипи, які сконструйовані в суспільстві, до якого дана особистість належить [5; 8].

Гендерна культура, продукує і гендерні уявлення. Вони виступають як інструменти пізнання соціального світу, за допомогою яких індивіди пояснюють та класифікують події. Уявлення позначають цінності та регулюють поведінку індивіда. Крім того, вони є засобом адаптації подій що відбуваються до вже наявних. Це дозволяє зберігати сформовану картину світу, а значить, і її гендерний характер.

Будучи інструментом пізнання соціального світу, способом опосередкування поведінки і засобом адаптації, гендерні уявлення керують індивідами через усвідомлення змісту гендерних ролей, а також через формування гендерних очікувань. Саме цей вид соціальних уявлень управляє позицією по відношенню до системи існуючих нормативних приписів щодо поведінки чоловіків і жінок в рамках соціальної взаємодії, допомагає виробити «жіночий» і «чоловічий» стиль поведінки.

Гендерна культура створює соціально-детерміновані уявлення про специфіку «жіночого» і «чоловічого». На їх основі відбувається розподіл соціальних ролей і функцій між чоловіками і жінками, співвідношення їх соціальних статусів. Чоловіки і жінки як представники гендерних груп постійно опираються на гендерні уявлення, які орієнтують їх в різних соціальних ситуаціях відповідно до системи цінностей, прийнятих в культурі суспільства [6].

Важливість проблеми формування гендерної культури військових фахівців не викликає сумнівів, оскільки саме через гендерну культуру здійснюється процес формування егалітарної свідомості особистості в системі соціокультурних взаємозв'язків на паритетних засадах. Саме гендерна культура сприяє викоріненню біодетерміністських уявлень про сутність «жіночого» й «чоловічого», вивченню природи статеворольових стереотипів. Вона поєднує в собі збалансовану стратегію забезпечення умов людського життя, творення нових цінностей, спрямованих на людський розвиток.

Очевидно, що військово-професійне управління, професійна взаємодія в військовій організації потребує, на наш погляд, гендерно-орієнтованого підходу, розвитку гендерної культури офіцера в освітньому середовищі, що забезпечить рівність прав і можливостей

особистості, незважаючи на статі. Сприятиме формуванню адекватних моделей поведінки, зневілює вплив стереотипів в професійній діяльності, забезпечить формування організаційної зрілості, організаційної та управлінської культури, ідентифікації офіцера з військовою організацією не залежно від статі. Освіта повинна виконувати основну роль в зміні доволі стійких гендерних стереотипів щодо обмежування розвитку потенціалу особистості офіцера – і чоловіків, і жінок.

Тому, проблема формування гендерної культури офіцера набуває надзвичайної актуальності, оскільки від її успішного вирішення залежить ефективність професійної діяльності як окремо взятого офіцера так і організації в цілому, особливо на даному етапі розвитку та функціонування ЗС України.

Список використаної літератури

- 1. Бем С. Л.** Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Л. Бем. – М.: «Российская политическая энциклопедия», 2004. – 336 с.
- 2. Бендас Т. В.** Гендерная психология. Учеб. пособ. / Т. В. Бендас. – СПб.: Питер, 2005. – 431 с.
- 3. Берн Ш. М.** Гендерная психология / Ш. М. Берн. – СПб.: Нева, 2001. – 320 с.
- 4. Бондаревська І. О.** Гендерна ідентичність як вид соціальної ідентичності / І. О. Бондаревська, М. О. Бондаревська // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка Національної АПН України. – К., 2012. – Т. 14. – Ч. 2. – С. 59–67.
- 5. Бондарчук О. І.** Психологічні аспекти гендерної просвіти керівників освітніх організацій / О. І. Бондарчук // Актуальні проблеми психології. Т. 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія: Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка та ін. – К.: Міленіум, 2003. – Ч. 11. – С. 33–37.
- 6. Будагьянц Л. М.** Гендерний аспект сучасної демократії / Л. М. Будагьянц // Народна армія. – 2010. – 10 березня. – С. 6.
- 7. Кікінежді О.** Інноваційні підходи до формування гендерної культури у студентської молоді / О. Кікінежді // Психолого-педагогічні засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи: Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – С. 128 – 135.
- 8. Клецина И. С.** Психология гендерных отношений: Теория и практика / И. С. Клецина. – СПб.: Алетейя, 2004. – С. 71.
- 9. Терзі П.** Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Пилип Терзі. – Одеса, 2007. – 236 с.
- 10. Ткалич М. Г.** Гендерна психологія. Навч. посіб. / М. Г. Ткалич. – К.: Академвидав, 2016. – 253.
- 11. Карамушки Л. М.** Управління закладами середньої освіти: психологічні аспекти: Навч. посіб. / За ред. Л. М. Карамушки. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2001. – 222 с.
- 12. Gottfried H.** Gender, Work, and Economy: Unpacking the Global Economy. – Polity. – 2012. – 224 p.

Вінтоняк В. Ф. Гендерні аспекти військової освіти в умовах гібридної війни

У статті виділено окремі аспекти (методологічні, психолого-педагогічні, культурологічні, соціологічні) гендерного підходу до професійної діяльності офіцера в умовах гібридної війни. Сформульовано поняття «гендеру». Теоретично обґрунтована необхідність формування гендерної культури офіцерів в освітньому середовищі як умови забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок.

Гендерні засади формування професійної культури офіцерів являють собою систему підготовки, яка включає оволодіння комплексом знань про відмінності (біологічні, соціальні, психолого-педагогічні), гендерну домінанту; соціокультурні та особистісні гендерні стереотипи та засоби їх подолання; гендерні уявлення, що позначають цінності та регулюють поведінку індивіда, впливаючи на формування гендерних очікувань, допомагають виробити відповідні стилі та моделі поведінки в військово-професійному середовищі.

Ключові слова: офіцер, гендер, гендерна культура, гендерні стереотипи, гендерні уявлення.

Винтоняк В. Ф. Гендерные аспекты военного образования в условиях гибридной войны

В статье выделены отдельные аспекты (методологические, психолого-педагогические, культурологические, социологические) гендерного подхода к профессиональной деятельности офицера в условиях гибридной войны. Сформулировано понятие «гендера». Теоретически обоснована необходимость формирования гендерной культуры офицера в образовательной среде как одного из условий обеспечения равных прав и возможностей мужчин и женщин.

Гендерные основы формирования профессиональной культуры офицера представляют собой систему подготовки, которая включает овладение комплексом знаний о различиях (биологических, социальных, психолого-педагогических), гендерную доминанту; социокультурные и личностные гендерные стереотипы и способы их преодоления; гендерные представления, обозначающие ценности и регулируют поведение индивида, влияя на формирование гендерных ожиданий, помогают выработать соответствующие стили и модели поведения в военно-профессиональной среде.

Ключевые слова: офицер, гендер, гендерная культура, гендерные стереотипы, гендерные представления.

Vintonyak V. Gender aspects of military education in a hybrid war

The article highlights some aspects (methodological, psychological, pedagogical, cultural, sociological) of a gender approach to professional activity in a hybrid war. The concept of “gender” is formulated. The necessity of forming a gender culture of officers in the educational environment as a

condition of ensuring equal rights and opportunities of men and women is theoretically grounded.

Gender basis for the formation of a professional culture of officers is a system of training, which includes mastering the complex of knowledge about differences (biological, social, psychological and pedagogical), gender dominant; socio-cultural and personal gender traditional stereotypes; Gender representations, which act as tools for the knowledge of the social world and represent values and regulate the behavior of the individual, influencing the formation of gender expectations, help to develop appropriate styles and models of behavior in the military-professional environment. The principles of gender equality and gender complementarity in the educational organization are considered.

Key words: officer, gender, gender culture, gender stereotypes, gender representation.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2017 р.

Прийнято до друку 27.06.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 37.013.001.76

В. В. Докучаєва

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЯК ЧИННИК СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ СИСТЕМ

Стрімко змінюваний стан буття, що спостерігається наразі, є закономірним для людства, яке долає рубіж тисячоліть. Суттєвою прикметою для цього періоду постає загальне й наскрізне оновлення, що порушує усі сфери суспільного життя та зазвичай пов'язується з поняттям «інновація», «модернізація», «трансформація», «революція». Явища, позначувані ними, відрізняються ступенем новизни продукту; але, водночас, вони є спільними, з огляду на ознаки суспільного прогресу.

Виокремлюючи, через назву нашої статті, з вищенаведеної низки понять саме «трансформацію», зазначимо, що підставою за для цього нам слугує пізнання сутності інноваційного руху освітніх систем й, далі, – феномена проектування інноваційних педагогічних систем, на вивчення якого й було спрямоване наше дослідження [3].

У межах розробки концепції останнього нами проголошується перетворювальний характер проектувальної діяльності. Отже, *трансформація* (від лат. – перетворення) постає сутнісною ознакою процесу проектування інноваційних педагогічних систем. Проте, хоча трансформацію ми й розглядаємо як синкретне явище, що вирізняє